

Nový institucionalismus ve výzkumu europeizace: pozitivistická nebo vědecko-realistická metateoretická syntéza?*

Abstrakt:

Propojení europeizace s argumenty racionálního, sociologického (konstruktivistického) a historického institucionalismu se stalo důležitou a často využívanou součástí výzkumu. Zahrnout všechny tři přístupy do koherentního výzkumného rámce však není samozřejmé, protože zejména racionalismus a konstruktivismus jsou teorie vycházející z odlišných předpokladů. Cílem textu je v českém prostředí otevřít diskusi o slučitelnosti těchto přístupů a zároveň nabídnout možnosti, jakým způsobem lze teorie nového institucionálního v rámci jednoho výzkumu reflektovat a syntetizovat na metateoretické úrovni, přičemž kromě v praktickém výzkumu dominantní pozitivistické pozice bude představen i možný dialog teorií vycházející z perspektivy vědeckého realismu. Výsledkem není argument, že jeden způsob integrace je vhodnější než jiný, ale upozornění, že by této, na první pohled velmi abstraktní, části výzkumu měla být věnována patřičná pozornost.

Klíčová slova:

Europeizace, pozitivismus, vědecký realismus, racionální institucionalismus, sociologický institucionalismus, historický institucionalismus, syntéza teorií

Za poslední téměř dvě dekády výzkumu nabralo teoretické uchopení europeizace mnoho podob. Jednou z nich je propojení europeizace s teoriemi nového institucionalismu, díky čemuž existuje dobře konceptualizovatelná teoretická odpověď na otázku, jakým způsobem europeizace probíhá. Argumenty racionálního, sociologického (konstruktivistického) a historického institucionalismu se proto staly důležitou součástí výzkumu. Zahrnout všechny tři přístupy do koherentního výzkumného rámce (v praxi se nejčastěji propojuje pouze racionalistická a sociologická varianta) však není samozřejmé, protože zejména racionalismus a konstruktivismus jsou bez dostatečné reflexe do značné míry nespojitelné teorie, ačkoli se s nimi v praktickém výzkumu často pracuje bez diskuze o jejich možné slučitelnosti. Neznačená to ovšem, že cesta k syntéze všech institucionalistických přístupů neexistuje.

Cílem předloženého textu je nabídnout možnosti, jakým způsobem lze teorie nového institucionálního syntetizovat na metateoretické úrovni. V článku bude diskutována syntéza teorií z pozitivistické a vědecko-realistické pozice. Pragma-

* Článek vznikl v rámci projektu SVV č. 267 502 Institutu politologických studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy.

tismus jako třetí velký metateoretický okruh nebude zahrnut ze dvou důvodů. Za prvé, pragmatismus na rozdíl od pozitivismu a vědeckého realismu neklade důraz na kauzální vysvětlení sociální reality. Aktuální debata v rámci europeizace naopak upozorňuje na nutnost hledání hlubšího a propracovanějšího příčinného vztahu mezi evropskou a domácí rovinou (Exadaktylos, Radaelli 2012). Za druhé, pragmatismus zatím není v oblasti politologie, komparativní politiky, evropských studií a mezinárodních vztahů propracovaným a koherentním konceptem, což platí dvojnásob ve výzkumu europeizace. Vzhledem ke skutečnosti, že předložený text má charakter konzultace, není autorovou ambicí i vzhledem k rozsahu článku nabídnout koncept pro syntézu teorií na pragmatické platformě. Z rozsahových důvodů rovněž nebude prostor pro vysvětlení základních postulátů pozitivismu a vědeckého realismu. Na tomto místě lze odkázat v českém prostředí na texty Druláka (2009) a Kořana (2009a, 2009b). Text je dále tematicky omezen na europeizaci policy v zemích střední a východní Evropy (SVE), byť přístupy v článku představené lze uplatnit i na ostatní členské a kandidátské státy včetně sféry polity a politics.

Práce je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole jsou definovány odrazy racionálního, sociologického a historického institucionalismu ve výzkumu europeizace a bude argumentováno, proč je takové pojetí europeizace pro výzkum důležité a podnětné. Cílem druhé kapitoly je seznámení s pozitivistickými možnostmi syntézy, která v současnosti představuje dominantní způsob ve výzkumu europeizace. I z toho důvodu je možné uvést u čtyř možných variant pozitivistické integrace teorií jejich uplatnění v praktickém výzkumu. Poslední kapitola představí pojetí europeizace z vědecko-realistické perspektivy, která je v současné literatuře reprezentována pouze jedním textem (Bache, Bulmer a Gunay 2012). Pochopitelně tedy nebude poukázáno na konkrétní empirické studie, přesto bude argumentováno, že právě vědecký realismus poskytuje platformu pro úplnou syntézu všech tří teorií nového institucionalismu ve výzkumu europeizace a jako takový je velmi zajímavou alternativou k dosavadnímu výzkumu.

1. Europeizace a nový institucionalismus

Ve výzkumu europeizace byla ve své první fázi jako nezávislá proměnná považována evropská integrace jako faktor vysvětlující domácí výstupy a změny. Ve druhé fázi výzkumu se autoři snažili řetězec vedoucí od evropské příčiny k domácímu výstupu přesněji definovat a konceptualizovat. Jednou z možností pro přesnější definici kauzální řetězce se stalo zahrnutí mechanismů odvozených od nového institucionalismu jako jedné z teorií evropské integrace do výzkumného rámce. Z původně politologického konceptu Marche a Olsena (1984) se v rámci evropské integrace vyprofilovaly tři podkategorie nového institucionalis-

mu – racionální, sociologický (konstruktivistický) a historický, přičemž zejména mezi racionalismem a konstruktivismem se otevřela bouřlivá debata, která do značné míry znamenala vzájemnou vylučitelnost obou konceptů (Vink, Graziano 2007: 14–15). Zároveň to však byla právě europeizace, která začala s oběma variantami v rámci jednotného analytického rámce pracovat (Börzel, Risse 2000).

Europeizace odvozená od racionálního institucionalismu (RI) sleduje logiku výhodnosti, která definuje aktéry jako racionální, cílevědomé a na výsledek orientované. Aktéři se angažují ve strategických interakcích a využívají zdroje k maximalizaci svého užitku na základě daných a pevně fixovaných preferencí. Následují instrumentální racionalitu zvažováním nákladů a přínosů různých strategických možností a zároveň berou v potaz předpokládané chování jiných aktérů. Logika výhodnosti je založena na předpokladu, že „pokud lidé čelí několika možnostem, vyberou si obvykle tu, která podle jejich mínění přináší nejlepší celkové výsledky“ (Elster 1989: 22, cit. in Jupille, Caporaso, Checkel 2003: 11). Europeizace tedy z tohoto pohledu znamená, že evropská integrace vytváří nové příležitostní struktury, které aktérům poskytují dodatečné zdroje na zvýšení jejich vlivu.

Naopak sociologická varianta institucionalismu (SI) tvrdí, že prostředí, v němž aktéři jednají, determinuje jejich zájmy (Jupille, Caporaso, Checkel 2003: 14). Europeizace odvozená od SI se zaměřuje na oblast norem, idejí, diskursů, organizační kultury a psychologie politiky. V kontextu europeizace je ze sociologického pohledu klíčové přejímání těchto norem, idejí a diskursů z evropské roviny na tu domácí, přičemž aktéři se nesnaží maximalizovat své zisky, ale následují tzv. logiku vhodnosti. Předpokládá se, že chování aktérů se může měnit v souvislosti s jejich socializací v institucích. V rámci těchto institucí mohou aktéři přemlouvat jiné aktéry a naopak rovněž čelí přesvědčování ze strany jiných aktérů.

Teoreticky i empiricky nejméně podchycenou oblastí je europeizace odvozená od historického institucionalismu (HI). Nejčastěji takto pojímaná europeizace zdůrazňuje relativní stálost institucionálního a politického nastavení, která může být přerušena až významnými událostmi narušujícími dosavadní rovnováhu (Bulmer 2007: 50). Tento faktor je tedy spíše strukturální, ovšem odrazy HI v europeizaci lze vysledovat i na úrovni aktérů v podobě stálosti jejich preferencí. V kontextu europeizace SVE lze např. v souvislosti s HI pracovat se dvěma protichůdnými hypotézami. Za prvé, chování konkrétního státu před vstupem do EU vytváří pevný a do značné míry neměnný základ pro jeho chování po vstupu. Ve druhém scénáři naopak představuje vstup do EU natolik významnou událost ovlivňující postavení zemí SVE, že země své chování změní (Knill, Tosun 2009: 6).

Kromě europeizace spjaté s teoriemi nového institucionalismu existuje ještě pojetí europeizace akcentující domácí změny v závislosti na typu governance využívaných EU v rámci jednotlivých politik. Takto Knill a Lehmkühl (2002) odvozují mechanismy z euromodolů a jejich závaznosti pro státy, přičemž rozlišují přízpusobení, změnu konkurenčních podmínek a změnu přesvědčení nebo

očekávání domácích subjektů. Tento koncept byl později přenesen i na kandidátské země s mírně pozměněnou terminologií, jehož faktický obsah však zůstal totožný (Bauer, Knill, Pitschel 2007). V českém prostředí tento přístup rozpracovaly Zemanová a Druláková (2012), podle nichž Lisabonská smlouva otevřela nové možnosti jak uchopit tuto problematiku, protože tato smlouva poprvé jasně vymezuje působnost a pravomoci EU a členských států v jednotlivých politikách. Za implicitní kombinaci „institucionálního“ a „governance“ přístupu lze považovat příspěvek Martinsen (2012), podle níž je interakce mechanismů a zprostředkujících proměnných ovlivněna časem, typem governance a prostředky regulace. Zároveň je však její předpokládaný seznam mechanismů a proměnných založen na mechanismech, vytvořených a testovaných institucionalistickou větví výzkumu europeizace (srov. Martinsen 2012: 147–149). Vztah v její práci užitých mechanismů a jejich návaznosti na nový institucionalismus popřípadě logiku výhodnosti a vhodnosti však vůbec nediskutuje.

Rozhodně nelze tvrdit, že takto pojímaná europeizace by nevedla k zajímavým empirickým zjištěním, ovšem akcentace přístupu odvozená od nového institucionalismu, kterou hájí tento text, je možné podepřít dvěma zásadními argumenty. Za prvé, europeizace by měla upustit od ad hoc teoretizování a více se integrovat do mainstreamu politických věd (Exadaktylos, Radaelli 2009: 508). Smyslem výzkumu europeizaci by měla být větší interakce nejen s jinými výzkumy týkající se evropské integrace, ale i ostatními studiiemi v oblasti politikologie, komparativní politiky a mezinárodních vztahů. Analytický rámec vycházející z euromodelů je až příliš přimknut k evropské governance bez ambic komunikovat s jinými typy výzkumů. Naopak europeizace inspirovaná novým institucionalismem je přímo navázaná na výzkum institucí, mezinárodních organizací a rovněž na integrační teorie vysvětlující vznik a fungování EU. Lze totiž najít souvislost mezi HI a SI se supranacionálními teoriemi evropské integrace, zatímco RI má blízko k liberálně mezivládní teorii (Vink, Graziano 2007: 14–15). Tím se výzkum europeizace stává nedílným a logicky navázaným pokračovatelem a prohlubovatelem dlouhodobého bádání. Druhý argument souvisí s převládajícím pojetím institucionalisticky pojaté europeizace ve výzkumu minimálně v zemích SVE (Sedelmeier 2011).

2. Pozitivismus: současný přístup

Možnou syntézu teorií nového institucionalismu do jednoho výzkumného rámce navrhli Jupille, Caporaso a Checkel (2003), přičemž se zaměřují na jeho racionalistickou a konstruktivistickou variantu. Připouští sice, že mezi oběma směry existují zásadní a do značné míry nepřekonatelné rozdíly, pokouší se ovšem nabídnout jejich syntézu v rámci praktického výzkumu bez metateoretic-

kých ambicí. Nabízejí celkem čtyři strategie pro jejich vzájemný dialog: srovnávací testování, rozdělení domén, zařazení do sekvence a podřazení. Jedinou jednoznačnou podmínkou pro syntézu je, aby byla závislá proměnná jednoznačně konceptualizovatelná pro obě teorie (Jupille, Caporaso a Checkel 2003: 16).

Srovnávací testování znamená, že nehodnotíme naše tvrzení pouze s důkazy ale i s jinými teoriemi. V sociálních vědách obvykle platí, že lze na konkrétní případ vybírat z různých teorií a právě tato strategie navrhuje jejich srovnání. Klíčovým problémem však je, jak budeme teorie vzájemně poměřovat. Nutným předpokladem proto je, aby teoretické poznatky obou teorií byly formulovány jako testovatelné a vzájemně porovnatelné hypotézy, což znamená, že musí být přeloženy do metateoretického jazyka pozitivismu. Po jejich otestování obstojí ta s nejvyšší platností, popřípadě může být výsledkem i jejich seřazení podle jejich explanační síly či specifikace podmínek jejich platnosti.

Ačkoli se racionalismus a konstruktivismus mohou jevit jako zcela na sobě nezávislé vysvětlující faktory, přístup rozdělení domén usiluje o jejich aspoň minimální syntézu za účelem zvýšení naší schopni postihnout empirická data. Předpokládá se, že každá teorie je silnější v určité doméně, kterou vysvětluje lépe než teorie druhá. Každá z teorií je specifikována nezávisle, ale ve výsledku vysvětlující tu samou proměnnou závislou, což by v ideálním případě mělo vést ke komplexnějšímu uchopení sociální reality, než by tomu bylo v případě aplikace pouze jedné teorie. Důležitým úkolem tohoto modelu je specifikace rozsahových podmínek každé teorie, jaká je jejich doména a jaký mají vztah k ostatním teoriím. Pokud jedna z teorií poskytuje nějakou přidanou hodnotu teorii jiné, jsme schopni tímto přístupem zlepšit naše úsilí. Tato dělba práce mezi teoriemi ovšem funguje nejlépe v případě, pokud tyto teorie vysvětlují podobný jev, kdy se vysvětlující proměnné nepřekrývají, a pokud tyto proměnné nejsou v interakci ve svém vlivu na výsledek.

Zařazení do sekvence do značné míry souvisí s rozdělením domén, jde ale o krok dále. Dialog racionalismu a konstruktivismu je v tomto přístupu založen na jejich vzájemné závislosti. V rámci tohoto přístupu lze rozlišit mezi dvěma podkategoriemi. Za prvé, proměnné z obou teorií pracují spolu po celou dobu výzkumu, aby byl dostatečně vysvětlen daný jev. Za druhé, nejprve pomocí konstruktivismu zjistíme strukturální omezení daného jevu, od nichž jsou pak odvozeny možnosti aktérů, jejichž vysvětlení zkoumáme podle racionalistické teorie. Možná je i cesta obrácená, kdy je analýza jednání posléze doplněna konstruktivistickými argumenty. Jinými slovy, tato druhá podkategorie předpokládá, že závislá proměnná jako výsledek jednoho teoretického modelu je současně i nezávislou proměnnou jiného teoretického modelu. Ten pak vysvětluje konečný zkoumaný jev.

Poslední možností integrace teorií podle pozitivistického rámce je podřazení, což znamená, že jednu teorii lze odvodit od jiné. Z tohoto úhlu pohledu se zdá být v obecné rovině ambicióznější konstruktivismus, který např. tvrdí, že volný

trh, na němž se setkávají aktéři usilující o maximalizaci zisku, je pouze sociálním konstruktem, nikoli přirozeným a nevyhnutelným důsledkem modernizace společnosti. Uvedeme-li příklad z prostředí evropské integrace, státy podle konstruktivisté logiky váží náklady a benefity integrace a maximalizují čistý zisk skrz vyjednávání v rámci evropských institucí, protože jsou ukotveny v modernistické kultuře prosazující takovéto modely (Jupille, Caporaso, Checkel 2003: 19–24; Drulák 2009: 232–235).

Nejčastějším způsobem dialogu obou teorií na poli europeizace zemí SVE je jejich vzájemné srovnávání. V této nedokončené syntéze jsou nejčastěji konfrontovány kondicionalita jako strategie racionalistického přístupu s přesvědčováním a socializací jako strategií konstruktivistickou. V tomto přístupu se vytvářejí specifické hypotézy v návaznosti na předpoklady obou přístupů ohledně očekávaného vlivu EU společně s faktory ovlivňující jejich rozsah (Sedelemeire 2011: 11). Typickým příkladem je práce Schimmelfenniga a Sedelmeiera (2005), kteří vytvořili analytický rámec pro studium zemí SVE, v němž vyvozují příčinné mechanismy z obou teorií. Účinnost mechanismů následně určují intervenující proměnné, které ovlivňují hodnotu rozsahu europeizace, přičemž jsou na mechanismy navázány. Samotné mechanismy jsou pak odvozeny od logiky výhodnosti (RI) a logiky vhodnosti (SI). Zatímco logika výhodnosti vysvětluje přizpůsobování se evropským normám a pravidlům prostřednictvím užívání pozitivních a negativních stimulů, které nutí či zmocňují země a domácí aktéry zvažovat mezi různými alternativami a jejich přizpůsobovacími náklady, konstruktivisté zdůrazňují proces internacionální socializace, v níž domácí aktéři mění své identity a preference v důsledku imitace či argumentačního přemlouvání. Velkou přidanou hodnotou jejich modelu je předpoklad, že europeizace může být řízena či ovlivňována nejen samotnou EU nýbrž i kandidátskými zeměmi, což znamená, že mechanismy odvozené od logiky výhodnosti i vhodnosti operují na obou úrovních. Zároveň však vycházejí z předpokladu, se kterým pracují i Börzel a Risse (2000), že se obě logiky výhodnosti i vhodnosti nemusí navzájem vylučovat, ale mohou být komplementární.

Johnson (2006) ve svém článku o přijetí eura v České republice a Maďarsku přichází s argumentem, že domácí aktéři mohou podporovat přejímání norem a pravidel ve stejné oblasti z různých důvodů. Zatímco na racionalistické kalkulaci nákladů a výnosů založené externí pobídky mohou motivovat jednu skupinu, jiná skupina může plně akceptovat a ztotožnit se s těmito normami a pravidly ve chvíli, kdy je součástí nějaké platformy, v níž čelí intenzivnímu přesvědčování ze strany unijních institucí. Její přístup tedy odpovídá první podkategorii sekvencčního přístupu, kdy obě teorie současně působí na zkoumaný jev. Může se stát, že obě skupiny se neshodnou na změně, proto mezi nimi může dojít ke konfliktu, jestli přijmout změnu nebo zachovat status quo. Její článek demonstruje, že proces difúze v rámci jedné případové studie se objevuje u různých domá-

cích aktérů s různou rychlostí a intenzitou. V jejím případě sice jedna skupina na základě racionalistického uvažování zachovala status quo, ovšem bez zahrnutí konstruktivistické teorie by obraz nemohl být tak plastický a detailní. Zároveň v případě změny kalkulace nákladů a výnosů v rámci jedné skupiny domácích aktérů již existuje socializovaná jiná skupina, která může v budoucnu urychlit proces změn.

Jacoby (2004) provádí pragmatickou syntézu, která typově neodpovídá žádnému z teoretizovaných modelů dialogu mezi racionalismem a konstruktivismem, ačkoli na text Jupilleho, Caporasa a Checkela (2003) odkazuje. Vybírá ze všech teorií ty aspekty, které sdílejí základní předpoklad, že racionalismus hraje klíčovou úlohu v politickém životě. Kromě konstruktivismu se snaží do výzkumného rámce zařadit i HI. V jeho pojetí „vtělené racionality“ sice mezinárodní organizace představují platformy poskytující ideje, jakým způsobem vytvářet a organizovat jednotlivé politiky, zároveň však tyto organizace poskytují materiální příležitosti pro elity zemí SVE. Rozum elit je nahodilý v návaznosti na normativní modely a zároveň ovlivněn historickými faktory, které omezují možnosti, které jsou v dané chvíli k dispozici. Ačkoli je jednotícím prvkem jeho modelu racionalita, syntézu na základě podřazení ve svém textu explicitně odmítá (Jacoby 2004: 196). Podle něj má každá teorie své přednosti a nedostatky, které společně mohou lépe postihnout realitu (Jacoby 2004: 27–28), což jej řadí spíše do přístupu specifikace domén. Jako příklad podřazení tak může sloužit přístup konstruktivisty J. Checkela, který na základě konstruktivismu definoval tři sociální mechanismy: strategickou kalkulaci, tzv. role playing a normativní přemlouvání (Checkel 2006).

3. Vědecký realismus: nová cesta?

Vědecký realismus při hledání podmínek syntézy upozadňuje epistemologii a upřednostňuje ontologii. Zatímco pozitivisty zajímá primárně epistemologie, když vymezují dané otázky a postupy jako vědecké a vše ostatní z vědy vylučují, vědecké realisty sjednocuje předpoklad, že všechny tyto poznatky se týkají stejné objektivní skutečnosti, a proto uznávají metodologické i epistemologické odlišnosti různých přístupů. Tyto předpoklady dělají z vědeckého realismu vhodné intelektuální prostředí k propojování nejrůznějších teorií (Drulák 2009: 235–236). V nadcházejícím textu je argumentováno, že na základě vědeckého realismu jsme schopni syntetizovat v rámci výzkumu europeizace všechny tři směry nového institucionalismu. Nejprve je však nutné definovat realistické pojetí reality a kauzality, která jsou pro možnou syntézu teorií klíčová.

Podle realistů se realita skládá ze tří vrstev: reálné, aktuální a empirické. Pro vědecké realisty je charakteristický důraz na vrstvy reálnou, v níž se nachá-

zejí kauzální síly a kauzální mechanismy. Pokud mechanismus vytváří konkrétní událost, stává se součástí vrstvy aktuální a pokud tuto událost jsme schopni empiricky zachytit, přechází do domény empirické. Jako příklad zde může sloužit EU jako mechanismus (vrstva reálná), která vytváří příležitosti pro domácí aktéry (vrstva aktuální) a ta se stává empirickou ve chvíli, kdy je tak vnímána domácími aktéry. Zároveň však platí, že kauzální mechanismus se nemusí vždy projevit jako událost v aktuální a empirické sféře. Tato ontologická hloubka nutí výzkumníka stále hledat kauzální mechanismy produkující určitou událost a ne se pouze zaměřovat na empirickou doménu.

Jeden z klíčových atributů vědeckého realismu představuje redefinice kauzálního vztahu. Kurki (2006, 2008) se vymezuje vůči převládajícímu pozitivistickému chápání kauzality, které se podle ní zaměřuje pouze na hledání schémat pravidelnosti. Pozitivismus dále za základ vědění považuje empirická zjištění, čímž je kauzalita redukována pouze na pozorovatelné jevy. Příčiny jsou v tomto pojetí považovány pouze na pohybové a efektivní („táhnoucí“ a „tlačící“) příčiny. Zároveň pozitivisté nehovoří o skutečném (ontologickém) vztahu mezi dvěma jevy, protože je pro ně kauzalita především epistemologický koncept. Kauzalitu však Kurki neodmítá, vymezuje se i vůči skeptikům, kteří s konceptem kauzality zpravidla nepracují, a navrhuje mnohem širší a hlubší pojetí příčinného vztahu.

Příčiny jsou podle Kurki reálné entity s ontologickým statutem existující mimo naše myšlenky a pozorování, které nelze redukovat na produkty naší představitosti. Zároveň se vymezuje vůči pravidelnosti, která sice může být výsledkem výzkumu, pravidelnost však není považována za nezbytnou a dostačující podmínku kauzálního vysvětlení. Na rozdíl od pozitivismu není podle ní cílem kauzální analýzy izolovat nezávislé proměnné, ale spíše je třeba výzkum uchopit při vědomí komplexní interakce různých typů kauzálních faktorů. Kauzální síly jsou přiznány širokému spektru jevů, kdy mohou být příčiny konceptualizovány od materiálních zdrojů k normativním rámcům a od záměrů aktérů až k jejich vztahu k sociálním strukturám, přičemž každý z těchto faktorů může být chápán jako kauzální jiným způsobem (Kurki 2006: 201–202; Kurki 2008: 245).

Kurki tyto kauzální síly konceptualizuje do čtyř typů příčin (Kurki 2006: 206–209): materiální, formální, finální a efektivní. Materiální příčiny jsou pasivním potenciálem věcí umožňující a vymezující možné způsoby změny, ale samy o sobě žádné výstupy nevytváří. Formální příčiny jsou spjaty s idejemi, pravidly, normami a diskursem a strukturují sociální vztahy jako ukotvení aktérů k sobě navzájem, jejich sociální role a smysl jejich konání. Zahrnutí materiálních a formálních příčin do kauzálního uvažování je v rozporu s pozitivistickým pojetím kauzality, které chápe příčiny jako předcházející a nezávislé na efektu. Kurki naopak argumentuje, že tyto omezující a umožňující podmínky jsou stejně tak reálná a kauzální jako „táhnoucí“ a „tlačící“ příčiny. Vedle těchto konstitutivních příčin Kurki dále konceptualizuje i příčiny aktivní související s jednáním aktérů.

Finální příčiny odkazují na důvody, díky nimž se udála nějaká změna, protože všechny sociální akce včetně neplánovaných a spontánních vždy předpokládají nějaký úmysl. Efektivní příčiny pak představují konkrétní akce aktérů.

Na tomto místě se otevírá prostor pro syntézu všech tří institucionalistických variant, protože některé z výše pospaných kauzálních faktorů jsou strukturální (materiální a formální příčiny), zatímco ostatní jsou zaměřeny na aktéry (finální a efektivní příčiny). Podobně i HI a SI jsou úzce navázány na struktury, zatímco RI operuje na úrovni jednotlivců. Materiální příčiny (HI) vymezují možnosti, které mají aktéři k dispozici (institucionální nastavení), zatímco formální příčiny (SI) formují společný normativní rámec. V této struktuře se pohybují aktéři, kteří na základě daného nastavení volí různé strategie. Jejich chování není předem determinováno, jestli své jednání budou řídit logikou výhodnosti, vhodnosti či v závislosti na předcházejícím vývoji záleží na kontextu, v němž se pohybují. EU tedy nabízí zemím nové zdroje a pravidla, které aktéři aktivují prostřednictvím strategického uvažování ve snaze dosáhnout svých cílů, čímž však zároveň mohou měnit i samotnou strukturu prostřednictvím zamýšlených i nezamýšlených důsledků svých akcí (Bache, Bulmer, Gunay 2012: 73–75).

Výzkum europeizace založený na vědeckém realismu zatím nebyl v praxi proveden. Přesto se takové pojetí zdá být plodnou alternativou k dosavadně převažujícímu pozitivistickému přístupu. Na rozdíl od čtyř možných strategií pozitivistického dialogu teorií nového institucionalismu poskytuje vědecký realismus jejich skutečnou a úplnou syntézu, která vyplývá z vědecko-realistického pojetí reality a kauzality. Všechny kauzální síly operují v časovém a prostorovém kontextu, kde se setkává mnoho mechanismů, které se mohou doplňovat či navzájem rušit. Vůbec tedy nevádí, že mechanismy na sebe působí, jak tomu je např. u syntézy na základě specifikace domén, naopak vědecký realismus s interakcí přímo počítá. Zároveň tento přístup explicitně otevírá ve výzkumu europeizace perspektivu souhry a vzájemného ovlivňování struktury a aktérů, která v oblasti mezinárodních vztahů a sociálních věd obecně představuje jedno z nejdůležitějších diskusních témat (Wendt 1987; Wight 2006). Pokud bychom hledali možné podobnosti mezi pozitivistickou a vědecko-realistickou syntézou, má vědecký realismus velmi blízko ke konstruktivistickému podřezání Checkela (2006). Oba přístupy vycházejí z předpokladu, že struktura předchází jednání, navíc se shodnou v metodě rozboru procesů jako vhodného výzkumného nástroje.¹ Integrace teorií na základě vědeckého realismu však zároveň umožňuje kromě racionalismu a konstruktivismu zahrnout i historické argumenty do výzkumu europeizace. To vše za podmínek, kdy není vyžadováno, aby se jakákoli z teorií vzdala některých svých předpokladů.

¹ Metoda rozboru procesů je v aktuální literatuře velmi oblíbeným nástrojem bez ohledu na epistemologické ukotvení výzkumu. Ačkoli tato metoda není s pozitivismem původně vůbec spjata, současný europeizační pozitivistický mainstream na rozbor procesů často odkazuje.

Závěr

Předložený text ukázal, jaké jsou možnosti integrace teorií nového institucionalismu ve výzkumu europeizace do jednotného a koherentního výzkumného rámce. Výsledkem není argument, že jedna cesta je vhodnější než jiná, ale upozornění, že by této na první pohled velmi abstraktní části výzkumu měla být věnována patřičná pozornost. Pokládáním různých teoretických přístupů vedle sebe bez reflexe jejich odlišností totiž riskujeme nekoherentnost, která může zbavit analýzu smysluplného obsahu (Drulák 2009: 226). Do značné míry pak záleží na samotném výzkumníkovi, pro kterou cestu syntézu se rozhodne. V případě pozitivistické syntézy může výzkumník své výsledky porovnávat již s existujícími studii, byť je třeba poznamenat, že čtyři představené strategie se co do rozsahu integrace teorií značně odlišují a zároveň nebývá pravidlem, že by tato část výzkumu byla dostatečně diskutována. Otázkou tedy zůstává, do jaké míry lze výsledky různých studií srovnávat způsobem, jakým to dělá např. Sedelmeier (2011). Naproti tomu představuje vědecký realismus na poli europeizace zatím neprozkoumaný svět, který by však v budoucnu mohl přinést nové interpretace tohoto procesu. Vzhledem ke skutečnosti, že předložená konzultace pouze ukázala základní směr, jakým způsobem lze s europeizací ve vědecko-realistické perspektivě pracovat, lze brát tento text jako výzvu pokusit se tento koncept dále dopracovat a zpřesnit.

Literatura:

- 1) BACHE, I. – BULMER, S. – GUNAY, D. (2012). Europeanization: A Critical Realist Perspective. In: EXADAKTYLOS, T. – RADELLI, C. M. (eds). In: Research Design in European Studies: Establishing Causality in Europeanization. New York: Palgrave Macmillan, s. 64–84.
- 2) BAUER, M. W. – KNILL, C. – PITSCHELL, D. (2007). Differential Europeanization in Eastern Europe: The Impact of Diverse EU regulatory Governance Patterns. In: European Integration, roč. 29, č. 4, s. 405–423.
- 3) BÖRZEL, T. A. – RISSE, T. (2000). When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change. In: European Integration online Papers, roč. 4, č. 15, s. 1–20.
- 4) BULMER, S. (2007). Theorizing Europeanization. In: GRAZIANO, P. – VINK, M. P. (eds.). Europeanization: New Research Agendas. Houndmills: Palgrave Macmillan, s. 46–58.
- 5) DRULÁK, P. (2009). Syntéza teorií cestou jejich destrukce. In: BARŠA, P. a kol. Dialog teorií: Filozofická dilemata ve výzkumu mezinárodních vztahů. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 225–245.
- 6) EXADAKTYLOS, T. – RADAELLI, C. M. (2009). Research Design in European Studies: The Case of Europeanization. In: Journal of Common Market Studies, roč. 47, č. 3, s. 507–530.
- 7) EXADAKTYLOS, T. – RADELLI, C. M. (eds., 2012). Research Design in European Studies: Establishing Causality in Europeanization. New York: Palgrave Macmillan, s. 64–84.
- 8) CHECKEL, J. T. (2006). Tracing Causal Mechanisms. In: International Studies Review, roč. 8, č. 2, s. 362–370.
- 9) JACOBY, W. (2004). The enlargement of the European Union and NATO ordering from the menu in Central Europe. New York: Cambridge University Press.
- 10) JOHNSON, J. (2006). Two track diffusion and central bank embeddedness: the politics of Euro adoption in Hungary and the Czech Republic. In: Review of International Political Economy, roč. 13, č. 3, s. 361–386.
- 11) JUPILLE, J. – CAPORASO, J. A. – CHECKEL, J. T. (2003). Integrating Institutions: Rationalism, Constructivism, and the Study of the European Union. In: Comparative Political Studies, roč. 36, č. 1–2, s. 7–40.
- 12) KOŘAN, M. (2009a). Dilemata z pohledu filozofie vědy. In: BARŠA, P. a kol. Dialog teorií: Filozofická dilemata ve výzkumu mezinárodních vztahů. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 187–224.
- 13) KOŘAN, M. (2009b). Jakou cestou po pozitivismu? Pragmatismus a vědecký realismus a jejich role ve výzkumu mezinárodních vztahů. In: Mezinárodní vztahy, roč. 44, č. 1, s. 7–36.

- 14) KNILL, CH. – LEHMKUHL, D. (2002). The national impact of European Union regulatory policy: Three Europeanization mechanisms. In: *European Journal of Political Research*, roč. 41, č. 2, s. 255–280.
- 15) KNILL, CH. – TOSUN, J. (2009). Post-accession transposition of EU law in the new member states: a cross-country comparison. In: *European Integration online Papers*, roč. 13, č. 2, s. 1–18.
- 16) KURKI, M. (2006). Causes of A Divided Discipline: Rethinking the Concept of Cause in International Relations Theory. In: *Review of International Studies*, roč. 32, č. 2, s. 189–206.
- 17) KURKI, M. (2008). *Causation in international relations reclaiming causal analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- 18) MARCH, J. G. – OLSEN, J. P. (1984). The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life. In: *The American Political Science*, roč. 78, č. 3, s. 734–739.
- 19) MARTINSEN, D. S. (2012). The Europeanization of Health Care: Processes and Factors. In: EXADAKTYLOS, T. – RADELLI, C. M. (eds.). *Research Design in European Studies: Establishing Causality in Europeanization*. New York: Palgrave Macmillan, s. 141–159.
- 20) SEDELMEIER, U. (2011). Europeanisation in new member and candidate states. In: *Living Reviews in European Governance*, roč. 6, č. 1, s. 5–52.
- 21) SCHIMMELFENNIG, F. – SEDELMEIER, U. (2005). Introduction: Conceptualizing the Europeanization of Central and Eastern Europe. In: SCHIMMELFENNIG, F. – SEDELMEIER, U. *The Europeanization of Central and Eastern Europe*. Ithaca, NY: Cornell University Press, s. 1–28.
- 22) VINK, M. P. – GRAZIANO, P. (2007). Challenges of a New Research Agenda. In: GRAZIANO, P. – VINK, M. P. (eds.). *Europeanization: New Research Agendas*. Houndmills: Palgrave Macmillan, s. 3–22.
- 23) WENDT, A. (1987). The Agent-Structure Problem in International Relations Theory. In: *International Organization*, roč. 41, č. 3, s. 335–370.
- 24) WIGHT, C. (2006). *Agents, Structures and International Relations: Politics as Ontology*. New York: Cambridge University Press.
- 25) ZEMANOVÁ, Š. – DRULÁKOVÁ, R. (2012). Evropeizace po Lisabonu: Kompetence, governance a domácí změny v kontextu nové primární legislativy EU. In: *Současná Evropa*, roč. 11, č. 1, s. 65–82.

Summary:

New Institutionalism in Europeanization Research: Positivist or Scientific Realist Metatheory Synthesis?

Combination of europeanization and arguments of rational, sociological (constructivist) and historical institutionalism has become an important and frequently used part of research. To include all three approaches in a coherent research framework is however not axiomatic, as namely rationalism and constructivism are theories arising from different premises. Aim of the introduced text is to open a debate about compatibility of these concepts and to offer alternatives on how new institutionalism theories can be reflected and synthesized on metatheoretical level within one research. Apart from positivist position prevailing in practical research, a possible dialogue of theories based on scientific realism viewpoint will be introduced. Conclusion hereof is not the argument that one way of integration is more suitable than others but a claim that appropriate attention should be drawn to this seemingly abstract part of research.

Keywords:

Europeanization, Positivism, Scientific Realism, Rational Institutionalism, Sociologic Institutionalism, Historic Institutionalism, Theory Synthesis

JEL:

F59

